

Naturskyddsföreningen
Skåne

Ge oss kraft
att förändra
pg 9 98 37-7

Projektrapport:

Inventering av lövängsrester i nordöstra Skåne

Naturskyddsföreningen i Skåne, Osby kommun och Östra Göinge kommun med ekonomiskt bidrag från Region Skånes miljövårdsfond, Länsstyrelsen och Svenska Naturskyddsföreningen.

Innehållsförteckning

2 Rapportens innehåll och syfte

2 Tack!

2 Synpunkter och tillägg

3 Inledning och beskrivning av projektet

4 Lövängarnas värden och skäl till bevarande

5 Lövängarnas historia

9 Var finns lövängsresterna idag? Presentation av inventeringsresultatet

14 Avrundning med hur man kan gå vidare

15 Läs mer

Rapportens innehåll och syfte

Med denna rapport vill vi sprida resultatet av projektets inventeringar till en bredare målgrupp. Vi vill också informera om lövängarnas värde och historia samt resonera kring hur man kan gå vidare med t ex åtgärder för lövängarnas bevarande. Projektets upplägg, ekonomi, budget etc finns redovisat i andra sammanhang och utelämnas helt.

Rapporten kommer att finnas tillgänglig i tryckt format men framför allt vill vi sprida den digitalt. Som pdf-fil kommer den därför att finnas tillgänglig för nedladdning på respektive organisations hemsida. Sprid den gärna.

Fler tryckta exemplar kan i mån av tillgång beställas av magnus.billqvist@natskyddsforeningen.se

Tack...

till alla inblandades arbete samt tålamod och förståelse för förseningen av projektet.

Tack till finansörerna utan vars stöd inventeringen aldrig kunnat ske.

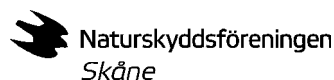
Tack också till alla som bidragit med bilder, kommentarer och annat under projektets gång.

Slutligen ett stort tack till alla markägare som fortsatt sköter de få lövängsrester som finns kvar.

Synpunkter och tillägg

Har du synpunkter eller annat på rapporten är du välkommen att höra av dig till magnus.billqvist@natskyddsforeningen.se

Tidigare hamlad ask, Åbrolla i Osby kommun den 31 maj 2008.
Foto: Magnus Billqvist. Omslagsbilden är också från Åbrolla men tagen av Per Blomberg.

Inledning och beskrivning av projektet

Bruket att ta lövfoder till husdjuren hade fram till 1900-talet en stor utbredning i Europa. Det medförde ett mångbruk där både hö på marken, löv på träden och klenvirke skördades. Lövtakten skedde främst genom hamling, det vill säga grenarna kapades två-fyra meter och sedan sköt träden nya skott som regelbundet kapades. Sydgränsen för lövängsområdet i Sverige gick genom Göinge i nordöstra Skåne där bruket var levande till strax efter andra världskriget.

Idag är de vackra lövängarna en bortglömd miljö med otroligt höga natur- och kulturhistoriska värden som snabbt håller på att försvinna. Huvuddelen av de kvarvarande lövängsresterna står i övergången mellan skogsmark och odlingsmark, i anslutning till trädgårdar och som ohävdade lundar i odlingsmark. Just detta, för lövängarna så olyckliga läge, har medfört att de hamnat i en gråzon mellan olika aktörers ansvarsområden. Lövängarna finns varken i skogs- eller odlingslandskapet utan däremellan och har därför fallit mellan ansvariga myndigheters stolar. I några få fall har enskilda markägare hållit fast vid det gamla och fortsatt att hamla sina träd, kanske främst eftersom de tycker att de hamlade träden är vackra. Någon skötsel för ekonomisk vinning eller foder har det knappast varit fråga om det senaste halvsekle. Positivt är däremot att intresset

för att hamla träd återkommit och på flera gårdar ser man idag nyhamlade träd.

Det har tyvärr inte gjorts någon sammanställning av var de sista lövängsfragmenten finns och för att kunna rädda dem initierades år 2004 en inventering av deras förekomst i Osby och Östra Göinge kommuner i nordöstra Skåne. Efter metodutveckling och inledande studier kom arbetet på gång på allvar våren 2006 och under 2006-2007 inventerades samtliga kända förekomster av hamlade träd och lövängar i de båda kommunerna.

Projektet **Inventering av lövängsrester i nordöstra Skåne** (härefter kallat projektet) utgick från att;

- *lokalisera de kvarvarande lövängsresterna i Osby och Östra Göinge,*
- *sprida kunskap om lövängsresterna och deras värden,*
- *tillsammans med berörda aktörer verka för lövängsresternas bevarande och utveckling.*

Projektet drevs som ett samarbete mellan Naturskyddsföreningen i Skåne och Osby och Östra Göinges kommuner med ekonomiskt bidrag från Region Skånes miljövårdsfond, Länsstyrelsen i Skåne (genom s k NIP-bidrag) samt projektbidrag från Svenska Naturskyddsföreningen. Länsstyrelsen, Skogsvårdsstyrelsen och lokalt engagerade LRF-medlemmar var också i olika former knutna till projektet.

Sporrakulla i östra Göinge kommun. Foto: Per Blomberg

Lövängarnas värden och skäl till deras bevarande

Lövängsresterna har mycket stora kulturhistoriska värden och finns ofta i trakter med välbevarat odlingslandskap och välbevarade byggnader. Trots att få undersökningar gjorts finns det goda skäl att misstänka att lavfloran och såväl insekts- som fågelfaunan är rik i dessa miljöer. Utförda nationella inventeringar som de av nyckelbiotoper och ängs- och betesmarker gjorda på senare år uppvisar en del lövängar.

Hamling, lövtäkt och brukade lövängar hör till en förfluten epok. Spåren av det som förr var ett nödvändigt inslag i djurhållningen i Skånes skogsbygder blir allt mer sällsynta. Det allt mera rationella jordbruket under 1900-talet har lett till att lövängsbruket har övergivits. Av de gamla hamlade träden har det i bästa fall blivit högväxta flerstammiga askar och lindar, i sämsta fall har träden fällts och blivit till ved. Lövängsepoken är ett sant kulturminne på samma gång som det skapar omistliga förutsättningar för biologisk mångfald i form av t ex epifytiska lavar och mossor, vedlevande insekter och som yngelkammare för fladdermöss. Skälen för att bevara lövängarna och de hamlade träden är således mycket starka ur såväl ett kulturhistoriskt som ett biologiskt perspektiv.

En ytterligare aspekt är att EU har pekat ut lövängar som en särskilt skyddsvärd naturtyp och att Sverige som nation i och med inträdet i gemenskapen år 1995 har förbundit sig att skydda och bevara dessa.

Sporrakulla i östra Göinge kommun den 5 juli 1955. Foto: Gunnar & Henning Weimarck. Ur Naturskyddsföreningen i Skånes arkiv.

Lövängarnas historia

(meddelarfrån kapitlet "Lövtäkt och stubbskottsbruk" i vår bok "Det skånska kulturlandskapet" från 2002.)

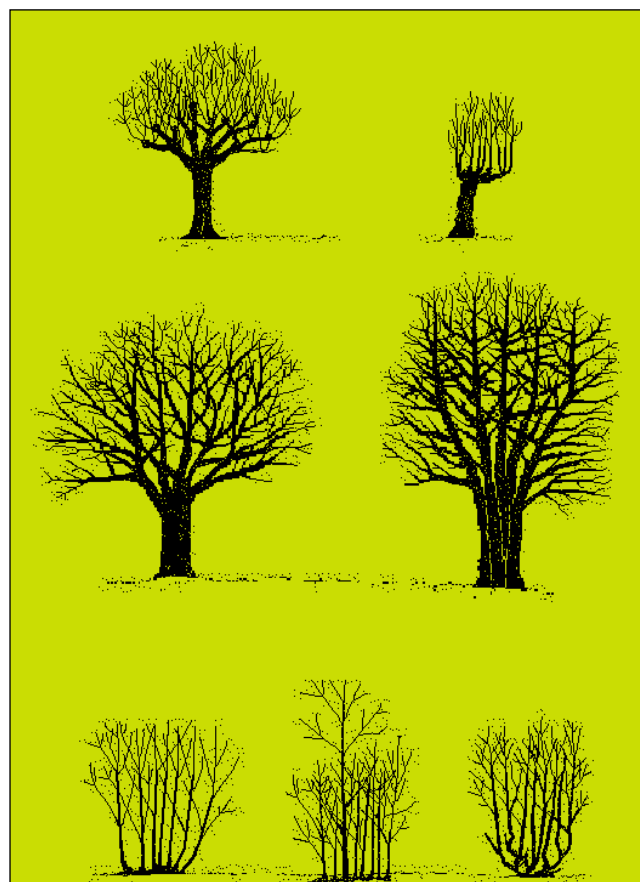
I vår tid produceras virke och bränsle normalt genom att träd huggs ner och nya planteras. I det gamla bysamhället var det vanligare att sådana produkter erhöles genom att man upprepat beskar träd och buskar, vilka kunde fortleva genom århundraden, ständigt förnygrade. Även lövfoder anskaffades till stor del på detta sätt.

På olika vis och för olika syften beskurna träd och buskar kunde förekomma i alla marktyper, men främst förekom de i inägorna. Beskärningsmetoderna varierade, bland annat beroende på vilka produkter som äsyftades. De två huvudtyperna av upprepat beskärning var stubbskottsbruk, där trädet eller busken höggs någon decimeter ovan markytan, och hamling, där skott skjutande några meter upp på stammen skördades. Hamlingens syfte var normalt att producera lövfoder. En typ av hamling i annat syfte var den som bedrevs på pil, en företeelse som dock blev vanlig först efter skiftena och en annan, fast ofta mer planlös, den som bedrevs på bok i utmarkerna.

Hamling och stubbskottsbruk gav upphov till vissa speciella landskapstyper. Många ängar var bevuxna med hamlade eller basalbeskurna träd och buskar. Utöver i ängarna kunde hamling och stubbskottsbruk i stor utsträckning förekomma i åkerholmar, vägkanter och ägogränser i inägorna, samt också i utmarken, särskilt i den bynära delen. Hamlade man bara tillräckligt högt upp nådde ju inte djuren att beta löven.

I Skåne förekom lövtäkt i form av hamling främst i de nordöstra delarna. I övriga delar av landskapet gav de mildare vintrarna en längre betessäsong och behovet av att samla in vinterfoder var därför mindre. Däremot var skogsbrist tidigt en realitet i många områden. Ängarna var liksom norrut ofta trädbevuxna, men träden hamlades i mindre utsträckning.

Termen löväng saknar folklig tradition. Den myntades i början av 1900-talet av svenska och finlandssvenska botanister och har sedan blivit allmänt spridd. Med löväng avses den typ av ängar som förekom i nordöstra Skåne och längre norrut, i vilka hamlade träd var vanligt förekommande. Lövängen gav alltså såväl gräs- som lövfoder.

Schematisk skiss över några vanliga traditionella beskärningsmetoder samt två trädformer som uppkommit på annat sätt

Överst till vänster ett träd hamlat för lövtäkt. Förvuxna hamlingsträd av denna typ kan ännu ses på en hel del håll i nordöstra Skåne. I vissa fall har hamling bedrivits även på senare år, men då av estetiska skäl.

Överst till höger en hamlad pil. Skotten användes här normalt till bränsle, hägnader eller slöjd.

I mitten till vänster en topphuggen bok och till höger ett flertal bokar som uppkommit tätt tillsammans genom att ett antal ollon grott intill varandra.

Nederst till vänster ett träd med ovanjordisk sockel och **i mitten** en hassel med underjordisk sockel, så att skotten till synes skjuter direkt ur marken. Hasseln förnygrades ofta, som på bilden, genom att alla skott utom ett skördades. Detta skott fick på så sätt leva genom två omloppscyklar. Vid nästa skördetillfälle utvaldes ett nytt skott att bli "amskott".

Nederst till höger ett träd som blivit flerstammit genom att det betats kraftigt i sin ungdom. Till skillnad från huggna träd är sådana betesskadade träd ofta krumma och knotiga vid basen. *Observera att de olika skisserna inte är inbördes skalenliga. Teckning: Claes Bergendorff från "Det skånska kulturlandskapet" 2002.*

Intervallet mellan hamlingar kunde variera, men uppgick oftast till minst fem år.

För större delen av Skåne var lövängen en åtminstone under bylandskapets senare århundraden främmande landskapstyp. Lövängens motsvarighet i södra och mellersta Skåne var stubbskottsängen. Här högs träd och buskar nära markytan. Lövängen och stubbskottsängen hade stora likheter, såväl ekologiskt som funktionellt. De utgjorde båda vad Mårten Sjöbeck kallar "djuprotade grässvålar" – en mosaik av höproducerande årligen slagna ytor och enstaka eller i grupper stående träd och buskar, av vilka flertalet beskars med ett antal års intervall. Någon klar gränslinje fanns inte mellan lövängen och stubbskottsängen. I båda typerna förekom stubbskottsbruk. Den stora skillnaden mellan en typisk löväng och en typisk stubbskottsäng var att i en löväng fanns också hamlade träd.

De djuprotade grässvålarnas träd och buskar gav viktiga produkter – bränsle, klenvirke, hägnads-material, bast (från lind), nötter, frukter och lövhö – men de hade också en gynnsam inverkan på höproduktionen. Träden och buskarna sades "djuprota" ängen genom att de med rötterna

nådde djupare ner i marken än gräsen och örterna. Näringsämnen nådde så småningom markytan genom lövfallet och kom på så sätt att bli tillgängliga för gräs och örter. Jämfört med i en trädlös äng kom därför en större mängd växtnäring i cirkulation. De djuprotade grässvålarna gav på så sätt en högre och mer varaktig höproduktion än motsvarande öppna ängar. Vidare åstadkoms en röjgödsling då träden beskars. Varje sådan beskärning medförde att mycket av finrötterna förmultnade, då plötsligt rotsystemet var alltför stort i förhållande till den ovanjordiska biomassan, varvid näringsinnehållet i dessa rötter frisläpptes till markvätskan.

Betydelsen av djuprotningen och röjgödslingen i trädbevuxna ängar är delvis omtvistad. Också en rad andra faktorer kan ha bidragit till att ge dessa ängar en, jämfört med öppna ängar, hög och uthållig produktion. Till exempel kan det ökade ljusinsläppet ha medfört att kvävefixeringen ökade. Kvävefixerande blågröna alger kunde i stor omfattning växa på träd- och buskstammar. Vidare skapade träden och buskarna en viss skugga och minskade på så sätt risken för uttorkning av fältskiktet under varma och torra sommarkvar. De skapade också ett skydd för starka vindar och häftiga regn.

Såväl lövängarna som stubbskottsängarna fagades (risades) på våren. Mårten Sjöbeck (1927) beskriver detta arbete från Västra Göinge socken i norra Skåne: *"För att befördra skogens gräs- och örtväxter 'risade' man i vången årligen tidigt på våren, innan gräset börjat växa. Detta utfördes vanligen av kvinnorna. Härvid räfsade man samman löv, grenar och avverkade mindre buskar till 'bunkar', som*

Ängsskog på den östra sluttningen av Romperöds grönstensberg vid Glimåkra i Östra Göinge kommun 1951. Till bilden finns bl a denna kommentar: *"Träd: lönn, avenbok, alm etc. I fältskiktet: Campanula trachelium [knölklocka], Lathyrus vernus [vårärt], mercurialis [skogsbingel], Stachys sylvatica [stinksyska], o. vid hållarna Geranium lucidum [glansnäva] o. Asplenium trichomanes [svartbräken]."* Foto: Tycho Norlindh. Ur Naturskyddsföreningen i Skånes arkiv.

därefter brändes. Man kunde också av samma skäl och för att underlätta arbetet vid slåttern hopsamla lösa smärre stenblock som kastades i rösen.” Efter fagningen lämnades ängarna att växa fram till slåttern, som normalt tog sin början i slutet av juli månad.

Asken och linden var de mest värdefulla hamlingsträden, men i brist på dessa kunde även andra trädslag hamlas. I stubbskottsängarna kunde de flesta skånska lövträd förekomma, men de vanligaste trädslagen var al, sälg, ask, avenbok, hassel, lind, björk, asp och ek. I båda typerna förekom ofta överståndare – träd som lämnades under flera omloppscyklar och därigenom kom att bilda ett glest övre krontak. Eken var vanlig som överståndare. Den gav grovt virke till byggnadsändamål. Eken var också regale, det vill säga kungens egendom, och fick inte fällas för privat nyttjande. En vanlig stubbskottsängstyp var dominerad av hassel med enstaka ekar som överståndare. Det bör ha varit stubbskottsängar med eköverståndare Linné såg när han våren 1749 färdades mellan Sinclairsholm och Kristianstad i östra Skåne: *”Alla ängar voro intet annat än ekelundar, emillan vilka buskar av andra lövträn voro strödde.”* Inte sällan planterades lämpliga trädslag, som ask, lind, hassel eller olika fruktträd. I vissa byar, där basttillverkning för avsalu var en viktig bisyssla, gynnades linden speciellt.

Såväl genuina ängsväxter – av vilka många idag är sällsynta – som mer allmänna öppenmarksväxter, liksom många skogsarter bör ha varit representerade i lövängarnas fältskikt. Den senare gruppen stressades genom avverkningarna. Många skogsarter bör dock, om än under tillbakagång, ha överlevt i de huggna ytorna. Därtill förekom refugier med skuggade partier inom områden som inte skördats på länge och där träd och buskar vuxit i höjden och brett ut sina lövverk. I vår tid ännu hävdade trädbevuxna ängar uppvisar ofta en mycket hög diversitet. I Laelatu i Estland kan man, inom de artrikaste delarna, räkna till över sextio kärlväxtarter per kvadratmeter. I Sverige kan de mest artrika kvarvarande ängarna hysa 40-50 på samma yta.

Efter enskiftets genomförande blev många lövängar uppodlade. De som undgick detta öde blev i många fall överförda till skog. De sista

lövängarna i Göinge togs ur drift en kort tid efter andra världskriget. Några få lövängar, främst på Gotland, hävdas fortfarande av hembygds- eller naturvårdsföreningar. Dessa lövängar är, tack vare

Löväng vid Kalhult i Osby kommun den 1 juni 1955. Foto: Gunnar & Henning Weimarck. Ur Naturskyddsföreningen i Skånes arkiv.

sin skönhet och inte minst sin stora artrikedom av såväl växter som djur, mycket uppskattade utflyktsmål. På senare år har också ett antal lövängar restaurerats inom naturvården.

Ängar som överlevde in på 1900-talet kom i flertalet fall alltmer att få karaktären av beteshagar varefter de i vissa fall lämnades till spontan skogsutveckling. De mest instruktiva rester vi har i Skåne idag är de ängar som, när slåttern upphörde, övergick till att bli beteshagar. Här har den äldre strukturen med glest, eller i mindre grupper stående, flerstammiga träd och buskar ofta bevarats. I gamla lövängar kan förvuxna hamlingsträd ännu sällsynt påträffas.

I många trakter har stubbskottsängar och lövängar utgjort den enda skogsliknande miljön med lång kontinuitet. Det innebär att det är här skogens djur och växter kunnat överleva fram till den tid då högskogen tilläts återkomma, vilket ofta skedde på platsen för en före detta trädbevuxen äng. Det finns alltså såväl kulturhistoriska som biologiska skäl att vara aktsam om de rester av lövängar vi har kvar.

Var finns lövängsresterna idag?

Hamlade träd i Osby och Östra Göinge kommuner: Resultatredovisning av en inventering av Inge Stenberg, Anna Fohrman & Mikael Svensson

Tillsammans upptar Osby och Östra Göinge kommuner en landareal av 1013 km². Att på begränsad tid genomsöka hela denna landyta för att leta lövängar och hamlade träd är en stor uppgift. Vissa förhållanden gör dock att sökandet kunde begränsas högst avsevärt. Till att börja med är lövängar en del av inägomarken i det gamla kulturlandskapet. Förekomsten av lövängar och hamlade träd är därför strikt knuten till byarna och det närliggande landskapet. Mycket av de kulturmiljöer där det förekommer hamlade träd har inventerats i olika omgångar och med olika syften. Även om syftet aldrig tidigare varit en fullständig kartläggning av de hamlade träden kunde vi hämta mycket grundläggande information ur Ängs- och betesmarksinventeringen.

Tabell 1. Undersökta byar/gårdar i Osby kommun (n=77)

Angshult	Göta bruk	Osby	Toalycke
Björkhult	Hallaboda	Rynarp	Tommaboda
Björstorp	Hallatorpet	Råstad	Torup
Bohult	Hamsarp	Rävakulla	Tostaboda
Brunkelstorp	Holmö	Röena	Tosthult
Bökeberga	Hunshult	Santatorp	Traneboda
Drakeberga	Höghult	Segutslycke	Tulla-Pella
Ekeröd	Hökön	Sibbarp	Ubbaboda
Ekeshult	Karhult	Skinneby	Vigenstorp
Ekön	Kruseboda	Skyttatorp	Värmanshult
Enön	Kylen	Slåhult	Västra Kulhult
Fjärlkulla	Källsved	Smålatorp	Västra Malshult
Fröatorp	Lindhult	Stora Stockhult	Åbrolla
Gisslaboda	Marestorp	Stora Svinön	Örnans
Graveboda	Mörkhult	Strönhult	Östanböke
Grimsboda	N:a Esseboda	Strönhult	Östra Flyboda
Grimsboda	Norra Hulta	Svanshals	Östra Genastorp
Gullarp	N:a Lindhult	S:a Esseboda	Östra Kulhult
Gyllskulla	Nyteboda	Tjuvön	Övre Stavshult

I samband med Skogsstyrelsens nyckelbiotopsinventering har många områden med hamlade träd inventerats och i vissa fall klassats som nyckelbiotop eller naturvärdesobjekt. I samband med nyckelbiotopsinventeringen i nordöstra Skåne noterades dessutom förekomst av lind speciellt. I denna del av Skåne är linden en extrem kulturföljare och fö-

rekommer så gott som enbart i gammal inägomark. Under nyckelbiotopsinventeringen listades ett antal objekt med hamlade träd, en grupp med lövängar och en del objekt som lövängsrest.

Med utgångspunkt från sökningar i Skogsstyrelsens Nyckelbiotopdatabas och TUVA – Jordbruksverket databas över Ängs- och betesmarksinventeringen – fick vi fram en lista på ca 120 byar i nordöstra Skåne. Utifrån egna kunskaper och rapporter om förekomst av hamlade träd kunde denna lista utökas med ytterligare några byar. I samband med fältarbetet noterades förekomst av hamlade träd på ytterligare några platser. Totalt under arbetets gång undersöktes inägomiljön kring 133 byar och gårdar (i fortsättningen för enkelhetens skull endast benämnt byar), varav 77 i Osby kommun (Tabell 1) och 56 i Östra Göinge kommun (Tabell 2).

Samtliga byar besöktes i fält och det omgivande landskapet vandrades igenom. Alla hamlade träd lokaliserades, positionsbestämdes (GPS) och beskrevs enligt det protokoll som tagits fram gemensamt av

Tabell 2. Undersökta byar/gårdar i Östra Göinge kommun (n=56)

Ballingstorp	Frännarp	Kilinge	Sporrakulla
Biskopsgården	Gamlarp	Kräbbleboda	Spånga
Bjälkarp	Glimminge	Kullsjötorpet	Stolparöd
Blankhult	Glimåkra	Källstorp	Svenarp
Boalt	Grästorp	Matsalycke	Svenstorp
Bosarp	Gummarp	Nedanbäck	Tockarp
Breanäs	Görbjörnar	Nedaryd	Traneveka
Broestorp	Haganäs	Orrarp	Tydinge
Bruabrink	Hemlinge	Oröd	Tykatorp
Drakeberga	Holm	Påarp	Västra Ölinge
Dönaberga	Hullingaröd	Rolstorp	Västraby
Ekeröd	Häggeryda	Romperöd	Åkarp
Flackarp	Jakopatorpet	Rönneboda	Åskeröd
Friggatofta	Jularp	Snarrarp	Östaröd

länsstyrelserna i Blekinge, Kalmar och Kronoberg (den s.k. KHG 05-metoden). Planeringen av lövängsinventeringen skedde vid samma tidpunkt som de ovan nämnda länsstyrelserna drog igång sitt arbete och genom fruktbar dialog kunde metodiken utvecklas så att flera hamlingsparametrar kom att inkluderas. Resultaten från trädinventeringen finns datalagda i samma format som används inom KHG 05.

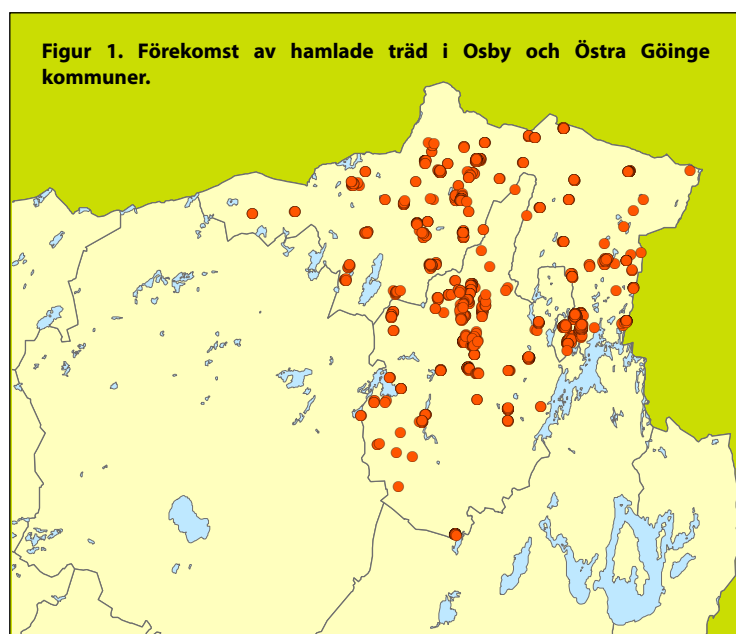
De enskilda trädens positioner är bestämda i RT 90 med hjälp av en handhållen GPS-mottagare direkt i fält. Flera faktorer medverkar till att man ska vara försiktig med att övertolka precisionen i positionsbestämningarna. Först och främst har många av mätningarna gjorts under trädkronor

Foton föregående sida fr v till h: Åbrolla maj 2008 (Magnus Billqvist). Matsalycke juli 2003 (Magnus Billqvist). Kronoparken dec 2003 (Per Blomberg). Påarp dec 2003 (Per Blomberg).

vilket i sig gör resultaten svajiga. Till detta kommer att den inbyggda omräkningsalgoritmen från WGS 84 till RT 90 inte är perfekt. Utläggning av enskilda mätpunkter i ett kartsystem visar att positionerna inte är exakta, och felet bedöms vara i storleksordningen +/- 25 m. Ur planeringssynvinkel torde detta sällan spela någon roll, särskilt som de inventerade områdena finns inlagda på karta. En viss försiktighet är dock av nöden.

Utöver beskrivningen av de enskilda träden gjordes en översiktlig beskrivning av de enskilda inventeringsområdena, ett eller flera per by beroende på arrondering och områdenas storlek. Den översiktliga lokalbeskrivningen innehåller bl.a. information om naturtyp, slutenhet, hävdform, skötsel och möjligheter till förnygring. Eftersom det saknas ett bra databasformat för denna typ av data finns detta material i dagsläget endast i pappersform. Ett möjligt nästa steg är att ta fram ett fungerande format för dataläggning av denna typ av uppgifter och sedan koppla denna redovisning till befintliga GIS-skikt.

Ett problem under inventeringen var hur vi skulle hantera områden som bedömts som lövängsrester. I många fall handlade det om äldre inägomark där det fanns rikligt med ung lind i rösen och åkerkanter, men där alla de gamla hamlade träden hade tagits bort. Dessa områden har i de allra flesta fall hamnat i Klass 4, men de kan trots detta vara intressanta ur naturvårdssynpunkt.

Resultat och diskussion

Hamlade träd finns spridda över en stor del av Osby och Östra Göinge kommuner i nordöstra Skåne (Figur 1). Vissa generella mönster kan spåras och dessa följer i stort markanvändning och markens näringsstatus (produktionsförmåga).

Hamlade träd saknas t.ex. i det närmaste helt i de mest produktiva jordbruksområdena i södra delen av Östra Göinge kommun. Förmodligen till följd av omfattande rationalisering av jordbruket med medföljande bortrensning av ålderdomliga landskapsstrukturer. Andra områden med få hamlade träd är de allra mest fattiga delarna i Örkened och de västligaste delarna av Osby kommun där förutsättningarna för jordbruk är som sämst och där jordbruket i stor utsträckning har försvunnit

Tabell 3. Översikt undersökta byar och gårdar.

	Osby	Ö Göinge	Totalt
Undersökta byar	76	56	132
Objekt med hamlade träd	62	43	105
Klass 1	12	8	20
Klass 2	30	17	47
Klass 3	19	18	37
Klass 4	9	13	22

och rationellt skogsbruk dominerar.

Ser man istället till var de hamlade träden finns kvar kan man med lite god vilja urskilja tre kärnområden: området öster och sydost om Killeberg, området runt Glimåkra och området norr och nordväst om Immeln. I dessa områden finns fortfarande rikligt med hamlingsspår kvar och i vissa fall t.o.m. intakta och välhävda lövängsmiljöer.

Av de 133 undersökta byarna och gårdarna fanns det hamlade träd i totalt 109, varav 64 i Osby kommun och 45 i Östra Göinge kommun (Tabell 3).

I samband med fältinventeringen gjordes en subjektiv klassning av områdets värde som löväng. Följande kategorier användes:

- Klass 1 – områden med tydlig och välbevarad lövängsstruktur.
- Klass 2 – områden som efter restaurering och nyhamling bedöms kunna återfå karaktären av löväng.
- Klass 3 – områden med enstaka hamlade träd, karaktären av löväng saknas.
- Klass 4 – områden utan hamlade träd.

I de byar där det finns flera områden med hamlade träd har hela byn klassats efter det område som fått högst värdering. En mera noggrann klassning kan göras efter att det tagits fram rutiner för digitalisering och dataläggning på områdesnivå. Underlag för en sådan uppdelning finns i dokumentationen av inventeringen.

I drygt hälften av de undersökta byarna (70) fanns det områden med flera hamlade träd och mer eller mindre utpräglad lövängskaraktär (områden i Klass 1 och Klass 2). Totalt noterades 22 byar i Klass 1 (Tabell 3; Tabell 4), dessa områden måste prioriteras med omedelbara åtgärder för skydd och skötsel i syfte att bevara befintliga värden och garantera framtida hävd.

Tabell 4. Klass 1-områden – områden med rikligt med hamlade träd och välbevarad lövängskaraktär.

Osby	Östra Göinge
Angshult	Bosarp
Björkhult	Hullingaröd
Ekeshult	Häggeröda
Grimsboda	Matsalycke
Källsved	Nedanbäck
Marestorp	Rolstorp
Norra Lindhult	Romperöd
Nyteboda	Sporrakulla
Tulla-Pella	
Västra Kulhult	
Åbrolla	
Östanböke	

Tabell 5. Klass 2-områden – områden med hamlade träd som efter åtgärder bedöms kunna utvecklas till lövängar.

Osby	Östra Göinge
Göta bruk	Ballingstorp
Hamsarp	Boalt
Holmö	Broestorp
Höghult	Bruabrink
Hökön	Drakeberga
Karhult	Ekeröd
Kruseboda	Flackarp
Kylen	Gamlarp
Lindhult	Glimåkra
Mörkhult	Jularp
Norra Esseboda	Nedaryd
Norra Hulta	Orrarp
Rynarp	Påarp
Rävakulla	Svenstorp
Segutslycke	Tockarp
Slähult	Tykarp
Södra Esseboda	Västraby
Torup	
Tostaboda	
Traneboda	
Ubbaboda	
Vigenstorp	
Värmanshult	
Örnans	
Östra Genastorp	

I Klass 2 noterades sammanlagt 47 byar (Tabell 3; Tabell 5). Detta är områden som i många fall hyser stora trädvärden, men där tydlig lövängskaraktär saknas till följd av igenväxning eller avsaknad av hävd. Områdena har bedömts ha goda förutsättningar för restaurering och återställning som löväng, t.ex. genom att det finns rikligt med hamlingsbara ungräd i ett traditionellt inägolandskap. Dessa områden bör ges hög prioritet för rådgivning och det är lämpligt med snara åtgärder för skydd och skötsel.

Ett undantag i klassningen gäller området kring Norra Esseboda som har listats i Klass 2 trots att där inte fanns några hamlade träd. Detta gjordes eftersom mängden lind var stor och förutsättningarna för nyhamling var mycket goda samtidigt som området geografiskt direkt anknyter till närliggande områden med mycket hamlade träd.

Ett stort antal områden bedömdes hamna i Klass 3 (Tabell 6), d.v.s. områden med förekomst av hamlade träd men där landskapets äldre karaktär gått förlorad och där förutsättningarna för att återskapa lövängar i dagsläget bedöms som dåliga eller rent av saknas. Vissa av dessa områden kan trots detta ha ett stort värde ur ett landskapsperspektiv och särskilt de som ligger i de utpekade kärnområdena med mycket återstående hamlingsträd och lövängar bör vara aktuella för rådgivning och skötsel.

Tabell 6. Klass 3-områden – områden med ett fåtal hamlade träd som saknar karaktären av löväng och där det krävs mycket stora skötselinsatser.

Osby	Östra Göinge
Bohult	Bjälkarp
Drakeberga	Breanäs
Fröatorp	Dönaberga
Gisslaboda	Friggatofta
Grimmekulla	Grästorp
Killeberg	Gummarp
Råstad	Haganäs
Röena	Hemlinge
Santatorp	Holm
Skinneby	Jakopatorpet
Skyttorp	Kullsjötorpet
Slähult	Källstorp
Smälatorp	Oröd
Stora Svinön	Smeatorpet
Strönhult	Spånga
Tjuvön	Stolparöd
Toalycke	Traneveka
Tommaboda	Tydinge
Tosthult	Östaröd
Östra Kulhult	
Övre Stavshult	

I väldigt många fall är det hur som helst värt att överväga återhamling av enskilda träd för att förlänga livet på dem. De senaste årens stora stormar – Gudrun och Per – har i många fall gått hårt åt gamla hamlade träd. Stora kronor som inte har balanserats av tillräckligt stabila stammar och rotpartier är en viktig anledning till ett stort antal stormskador på ovärderliga träd.

Tabell 7. Hamlade träd fördelat på trädslag.

	Osby	Östra Göinge	Totalt
Alm	3	-	3
Ask	447	324	771
Avenbok	7	3	10
Hägg	1	-	1
Lind	362	228	590
Lönn	24	5	29
Sälg	1	1	2
Vårtbjörk	12	3	15
Total	857	564	1421

Ask är det vanligaste hamlade trädet i nordöstra Skåne. Av totalt 1554 inmätta träd var 1421 levande och hamlade i något stadium. Av dessa var 771 askar (54 %) (Tabell 7). Som god tvåa kommer lind med 590 träd (42 %) (Tabell 7). Övriga trädslag var mycket fåtaliga och totalt hittade vi 62 träd av sex arter (Tabell 7).

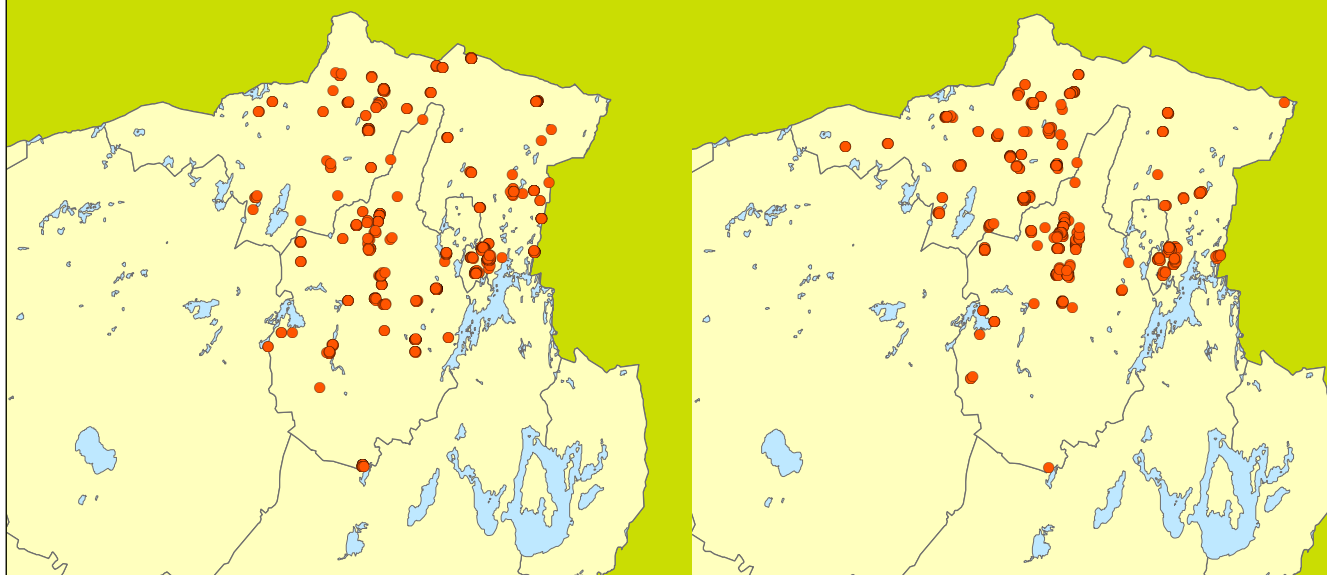
Både ask och lind har hamlats över hela det inventerade området (Figur 2), det framgår dock att bruket att hamla ask varit något mera geografiskt spritt och ser man på kartorna framträder en viss

skillnad i utbredningens tyngdpunkt. Kartorna är dessutom något bedrägliga då en enda lind i ett område med hamlad ask får lika stort genomslag. ett tydligt exempel på detta är den sydligaste lokalen med hamlade träd vid Ballingstorp där den enda hamlade lindens syns lika tydligt på kartan som de 41 hamlade askarna.

Totalt handlar det om 104 byar där det finns hamlad ask och/eller hamlad lind. I 38 av byarna finns det endast ask, medan motsvarande siffra för lind är 31 byar. I 35 byar finns det både hamlad ask och hamlad lind. Av de 35 byarna med både ask och lind är asken minst fem gånger vanligare än lindens i nio byar, medan lindens är minst fem gånger vanligare än asken i fem byar. I resterande 21 byar är förhållandet till synes jämt, men en närmare analys visar att i de allra flesta fall handlar det om olika lövängar i byn som domineras av antingen ask eller lind. Marker där både ask och lind har hamlats i samma omfattning saknas i stort sett helt.

Mycket frustrerande är det anmärkningsvärt låga antalet hamlade vårtbjörkar. Mycket tyder på att björken varit tämligen vanlig som hamlingsträd i nordöstra Skåne, men under de senaste 20 åren har vi sett hur de gamla björkarna en efter en faller för åldersstreck och försvinner. Om situationen för lövängarna kan beskrivas som kritisk så är situationen för hamlad björk akut. De fåtaliga gamla björkar som fortfarande finns kvar är i dåligt skick och riskerar att försvinna inom kort. Här är det verkligen

Figur 2. Utbredning av hamlad ask (vänster) och hamlad lind (höger).

frågan om de allra sista spåren av en epok.

Ser man till de enskilda träden och deras status blir bilden något ljusare (Tabell 8). Visserligen är det mycket länge sedan drygt hälften av träden hamlades; 731 träd bedömdes vara övergivna (51 %). Men hela 441 träd (31 %) bedömdes vara regelbundet hamlade och fullt möjliga att åter hamla. Ett ytterligare glädjeämne är att det trots allt sker en viss nyhamling. Under inventeringen hittades totalt 249 nyhamlade träd (18 %). Man kan misstänka att jordbrukets miljöstöd med extra ersättning till marker med träd spelar en viss roll i de fall det tillkommer nya träd, men bevisligen finns det också markägare som hamlar för att de tycker att det blir fint eller t.o.m. bara för att de vill bevara det gamla.

Det är svårt att se några mönster i fördelningen av de hamlade träden i olika skötselkategorier, men det verkar trots allt som om såväl nyhamling som pågående hamling är koncentrerat till områden med mycket hamlade träd (Figur 3). En positiv tolkning av detta är att markägarna är rädda om sina hamlade träd och att det inte är en slump att vissa områden håller mera hamlade

träd än andra. Samtidigt visar Figur 3 att hamlingen historiskt varit geografiskt betydligt mera spridd än den är i dagsläget och att det därför finns skäl för

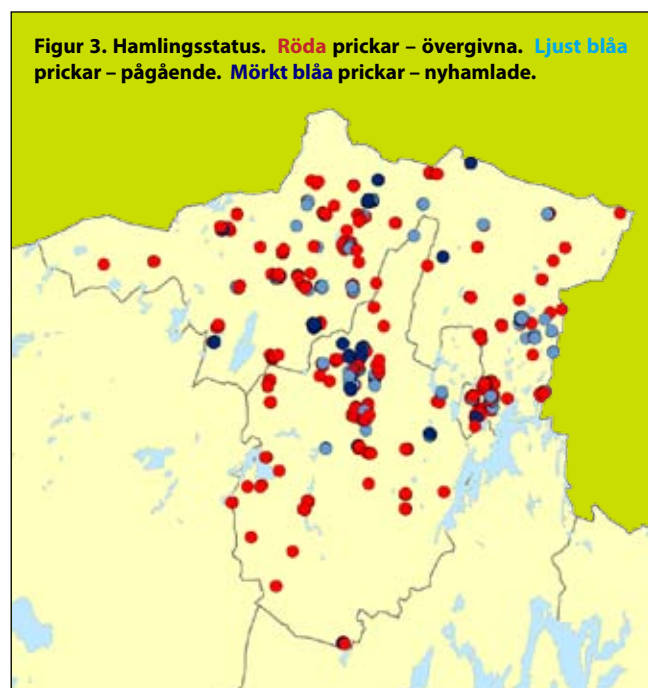
Hamlade träd i Torup nordväst om Osby 2006. Foto: Mikael Svensson.

riktade informations- och rådgivningsinsatser i de delar av landskapet där det inte förekommer någon aktiv hamling.

Ett annat mått på trädens kondition är förekomsten av olika håligheter. Inte mindre än 863 träd (61 %) hade håligheter av olika storlek. Samtidigt som hålträd är mycket värdefulla för den biologiska mångfalden är det oroväckande att en så stor andel av träden har håligheter, då det visar att nyrekryteringen är dålig. I och för sig är hamlade träd kända för att kunna bli mycket gamla, och beskärning kan i många fall t.o.m. vara ett sätt att förlänga trädens liv.

Ett annat mått på den ojämna rekryteringen är att endast 127 askar (59 %) och lindar (41 %) hade en diameter mindre än 20 cm (motsvarande 63 cm i omkrets) och att inte mindre än 531 av askarna (58 %) och lindarna (42 %) hade en diameter som översteg 64 cm (motsvarande 200 cm i omkrets).

I samband med inventeringen noterades dominerande naturtyp i områdena med förekomst av hamlade träd. Det visade sig att upplösningen i viss fall blev dålig, framför allt i mosaiklandskap med betesmarker och avstängslade lövskogspartier. Vid framtida inventeringar bör man därför flytta naturtypsbeskrivningen från områdenprotokollet till trädprotokollet.

Figur 3. Hamlingsstatus. Röda prickar – övergivna. Ljust blåa prickar – pågående. Mörkt blåa prickar – nyhamlade.

Tabell 8. Trädstatus. Övergivna träd bedöms inte ha hamlats på minst 10 år. Pågående hamling innebär att kronan inte är större och grenarna inte är tjockare än att trädet klarar en beskärning. Nyhamlade träd har beskurits de allra senaste åren och tunna grenar dominerar kronan.

	Osby	Östra Göinge	Totalt
Övergivna	453	278	731
Pågående	268	173	441
Nyhamlade	136	113	249
Hälträd	517	346	863

De erhållna resultaten ger trots ovan nämnda brister en bra bild av hur de hamlade träden står placerade i landskapet och hur markerna sköts (Tabell 9). Glädjande få av träden står inväxta i barrskog och blandskog. En mycket stor andel står däremot i lövskog (39 %) där de i de allra flesta fall inte sköts alls.

Tabell 9. Omgivande naturtyp. Dominerande naturtyp runt de hamlade träden.

Naturtyp	Osby	Östra Göinge	Totalt
Barrskog	7	1	8
Betesmark	335	305	640
Blandskog	14	-	14
Bryn	6	-	6
Hagmark	45	15	60
Lövskog	349	203	552
Löväng	78	34	112
Park/tomt/kyrkogård	4	-	4
Vägbant	1	2	3
Åker (i ren, röse eller holme)	18	4	22
Total	857	564	1421

En glädjande stor andel av de hamlade träden återfinns i hävdade miljöer – betesmarker och lövängar, uppdelningen mellan de två grupperna är lite dålig. Totalt återfinns 53 % av de hamlade träden i hävdade kulturmarker. Den absolut vanligaste marktypen är betesmark där inte mindre än 45 % av träden återfinns.

Hamlade träd vid Häggeryda 2005. Foto: Magnus Billqvist.

Avrundning

För att kunna verka för lövängsresternas bevarande och utveckling har det i första hand saknats ett kunskapsunderlag i form av inventering och kartläggning av var i landskapet de hamlade träden finns. Detta har vi nu, åtminstone för de två kommunerna Osby och Östra Göinge. Vi kan därför idag med fog säga att vi genom projektet fått en ökad kunskap om förekomsten av Skånes lövängsrester.

Det gångna projektet och dess resultat kan sägas lägga grunden för samarbete och samsyn vad gäller de skånska lövängsresterna. En samverkan aktörer emellan är fortsatt önskvärt, inte minst mellan Skogsstyrelsen, Länsstyrelsen, berörda kommuner och markägare. Även LRF och lokala miljöorganisationer samt byalag och hembygdsföreningar bör ingå i samarbete av den här typen.

Hela inventeringsmaterialet finns tillgängligt för den som vill i en form som består av rådata med koordinater för samtliga intressanta träd som hittades under projektet. Eftersom inventeringen tagit hänsyn till de olika trädens status m fl parametrar kan förslag på skötsel- och bevarandeåtgärder och uppföljning av dessa anpassas för respektive objekt.

För att kunna gå vidare behövs nu riktad rådgivning till brukare, kurser och fältvandringar till intresserade samt information om miljöersättningar och restaureringsstöd till markägare. Åtgärdsprogram som det för särskilt skyddsvärda träd i kulturlandskapet kan tillsammans med inventeringsresultatet användas för att peka ut områden som naturreservat och därmed få vårdmedel via Naturvårdsverket. Även naturvårdsavtal och s k NOKÅS-bidrag känns adekvat för ändamålet att säkerställa skötsel av hamlade träd.

Man kan vidare tänka sig byutvecklingsprojekt där intresserade personer startar landsbygdsutvecklingsprojekt via LEADER. Byalag, LRF-avdelningar, hembygdsföreningar, Regionmuseum m fl bör kunna engageras/vara intresserade av att tillsammans vårda, bevara och utveckla lövängarna av estetiska och kulturvårdande skäl. Miljö- och landsbygdsprogrammet omfattar ekonomiskt stöd till lantbruket som ska bidra till en ekologiskt, ekonomiskt och socialt hållbar utveckling på den svenska landsbygden. Syftet är att uppnå miljö kvalitetsmålen

varför det kan vara aktuellt med stödåtgärder som miljöersättningar, investeringsstöd, startstöd, projektstöd för utveckling av landsbygden till restaurering av slätterängar/betesmarker. Även kompetensutveckling på området kan ges genom miljörådgivning inom ramen för KULM, Greppa näringen och Levande Landskap.

För att uppnå miljömålet *Ett rikt odlingslandskap* anges som viktiga åtgärder i Skåne att skötsel av ängs- och betesmarker bibehålls och/eller utvecklas. Utifrån ängs- och betesmarksinventeringen väljs värdefulla marker ut som är i behov av restaurering. Lantbrukare informeras om natur- och kulturmiljövärden och möjligheterna till ersättning för restaureringen. Odlingslandskapets och jordbruksmarkens värde för biologisk produktion och livsmedelsproduktion skall skyddas samtidigt som den biologiska mångfalden och kulturmiljövärdena bevaras och stärks. Ett delmål för Skåne är att senast år 2010 skall samtliga ängs- och betesmarker bevaras och skötas på ett sätt som bevarar deras värden. Arealen hävdad hårdvallsäng skall öka med 100 procent till år 2010. I särskilt värdefulla naturtyper, som lövängar, skall hävden säkerställas.

Tack till alla som på olika sätt bidragit till att inventeringen genomfördes. Nu behöver vi Din hjälp att sprida resultatet och verka för lövängsresternas bevarande. Vi hoppas att projektet **Inventering av lövängsrester i nordöstra Skåne** kan bidra till att privatpersoner såväl som samhället i stort nu kan ställa upp och bevara vårt gemensamma kulturarv och den biologiska mångfalden i våra skånska lövängar.

Intresserad av mer material?

Kontakta oss om du är intresserad av bilagor som de nedan. Filerna finns även på http://skane.snf.se/?page_id=328

- *Inventerade områden. Trädslag, hamlingsstatus, föryngringsmöjligheter och bedömd status* (klass) (6 sidor).

- *Inventering av biologiskt värdefulla träd i Blekinge, Kalmar och Kronobergs län 2005 och framåt, den s.k. KHG 05-metoden*. Inkluderar fältblanketter m m (9 s).

- Rådata över 1 555 träd (Excelfil).

Läs mer

Här följer ett kort urval av ett antal för ämnet relevanta publikationer.

Bergendorff, C & Emanuelsson, U. 1990. *Den skånska stubbskottängen*. Nordisk Bygd 4.

Bergendorff, C & Emanuelsson, U. 1996. *History and traces of coppicing and pollarding in Scania, south Sweden*. I: Slotte, H. & Göransson, H. (Red.), Lövtäkt och stubbskottsbruk II. Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien. Stockholm.

Billqvist, M, & Blomberg, P (red.). 2003. *Skånska Jätteträd*. Naturskyddsföreningen i Skåne. Lund.

Campbell, Å. 1928. *Skånska bygder under förra hälften av 1700-talet. Etnografisk studie över den skånska allmogens äldre odlingar, hägnader och byggnader*. Lundequistska Bokhandeln. Uppsala.

Ekstam, U, Aronsson, M & Forshed, N. 1988. *Ängar*. Naturvårdsverket och LT.

Emanuelsson, U. 1996. *Lövängar och liknande markanvändningstyper i Europa*. Skogs- och Lantbrukshistoriska Meddelanden 17. Kungliga Skogs- och Lantbruksakademiens bibliotek.

Emanuelsson, U. 2009. *Europeiska kulturlandskap - Hur människan format Europas natur*. Formas.

Emanuelsson, U & Bergendorff, C. 1990. *Löväng, stubbskottäng, skottskog och surskog*. Bebyggelsehistorisk Tidskrift 19.

Emanuelsson et al. 2002. *Det skånska kulturlandskapet*. Naturskyddsföreningen i Skåne.

Hæggström, C-A. 1992. *Skottskogar och skottskogsbruk*. Nordenskiöldsamfundets tidskrift 51. Helsingfors.

Johansson, O & Hedin, P. 1991. *Restaurering av ängs- och hagmarker*. Serien Skötsel av naturtyper. Naturvårdsverket.

Jordbruksverket. 1994. *Träd i odlingslandskapet*. Skrift i serien Biologisk mångfald och variation i odlingslandskapet.

Jordbruksverket. 1995. *Ängar*. Skrift i serien Biologisk mångfald och variation i odlingslandskapet. Jönköping.

Jordbruksverket. 2001. *Hamling och lövtäkt*. Skrift i serien Biologisk mångfald och variation i odlingslandskapet. Jönköping.

Lindström, E. 1935. *Den svenska lövängen som parktyp*. Lustgården 16.

Naturvårdsverket. 2004. *Åtgärdsprogram för särskilt skyddsvärda träd i kulturlandskapet*.

Nilsson, N. 1938. *Om lövängar och lövängsfragment på Linderödsåsen*. Skånes Natur 25. Naturskyddsföreningen i Skåne. Lund.

Sjöbeck, M. 1927. *Bondskogar, deras vård och utnyttjande. Boskapsbete, lövtäkt, slätter och gagnvirkesavverkning inom Brönnestads, N. Mellbys och Häglinge socknar i Västra Göinge härad*. Skånska Folkminnen 1927.

Sjöbeck, M. 1933. *Lövängskulturen i Sydsvetige. Dess uppkomst, utveckling och tillbakagång*. Ymer 53.

Sjöbeck, M. 1936. *Sydsvensk ängsodling före skiftena*. Svenska Kulturbilder, NF 5. Stockholm.

Slotte, H. 1999. *Lövtäkt i Sverige 1850-1950. Metoder för täkt, torkning och utfodring med löv samt täktens påverkan på landskapet*. Agrarhistoria nr 2. Uppsala.

Ovan till vänster: Åbrolla i Osby kommun. *Foto: Per Blomberg.* **Bakgrund:** Hamlade träd vid Häggeryda i Östra Göinge kommun 2005. **Ovan till höger:** dåvarande kommunalråden i Osby och Östra Göinge på guidad tur bland lövängsrester i Häggeryda. *Foto: Magnus Billqvist.*